

7 . La Guerra dels Segadors

7.1 Àustries contra Resta del món

Des de 1618, Europa va viure la Guerra dels Trenta Anys. Les dues branques de la família dels Habsburg, o Àustries (la hispànica, amb Felip III i Felip IV, i la imperial, amb Ferran II) van enfrontar-se als prínceps protestants alemanys, a les Províncies Unides dels Països Baixos (des del 1621) i, successivament, a Dinamarca (1625–1629) i Suècia (1630–1635). La derrota sueca va precipitar l'entrada en la guerra de França (1635) que, sota Richelieu, rivalitzava amb la monarquia hispànica per l'hegemonia a Europa. Catalunya va esdevenir de nou terra de frontera (com en les invasions franceses del Rosselló de 1542–1543 i 1597). Olivares va portar a terme una campanya contra la fortalesa de Leucata (1637), contestada amb l'ocupació francesa dels castells catalans de Salses i Òpol (1639).

Guerra dels Trenta Anys. Conflicte (1618–1648) que va enfrontar les dues branques dels Àustries, d'una banda, i els prínceps protestants alemanys, Holanda, Dinamarca, Suècia i França (des de 1635). La Pau de Westfàlia (1648) va assenyalar l'hegemonia francesa i la independència d'Holanda. La guerra va seguir a Catalunya fins al 1659 (Tractat dels Pirineus).

Castell de Salses. Situat al peu de les Corberes, frontera tradicional entre Catalunya i el Regne de França, el castell va ser edificat entre 1496 i 1504. Disposa de murs excepcionalment gruixuts i de formes arrodonides, per evitar l'impacte de l'artilleria aleshores naixent.

7 . La Guerra dels Segadors

7.2 Un centralista maquiavèlic

Gaspar de Guzmán y de Fonseca, comte d'Olivares i, més endavant, duc de Sanlúcar la Mayor, va esdevenir valido de Felip IV des de 1622. Olivares heretava el reformisme dels arbitristes i la tradició imperial. El 1623 va crear la Junta de Reformación i el 1624 va escriure el Gran memorial, on defensava la reputació políticomilitar i l'extensió del sistema fiscal i polític castellà als altres regnes. El 1626 va proclamar la Unió d'Armes. El fracàs de la cort de Barcelona va començar una escalada de la tensió a Catalunya: inici dels allotjaments militars, intents de separació dels comtats, empresonament de consellers de Barcelona (1634), trasllat de l'Audiència a Girona (1635), mobilització forçosa de la noblesa (1637), etc. Tot plegat va abocar a la revolució de 1640.

Unió d'Armes. Projecte del comte–duc d'Olivares, proclamat el 1626, de constitució d'un exèrcit professional comú als regnes hispànics format per 140.000 homes. Catalunya havia de contribuir–hi amb 16.000 soldats. Va ser rebutjat per les Corts del 1626, del 1632 i del 1635. El projecte va ser abandonat amb la caiguda del valido (1643).

Gran memorial. Document secret adreçat pel comte–duc d'Olivares a Felip IV (1625). Proposava la unificació política i fiscal dels regnes, a través de les lleis de Castella, mitjançant diverses estratègies (graduals o violentes). El document va ser publicat per primer cop el segle XIX pel polític conservador i historiador Antonio Cánovas del Castillo.

7 . La Guerra dels Segadors

7.3 Un govern combatiu

Si bé la Diputació del General era una institució paritària dels braços, formada per tres diputats i tres oïdors, el

diputat eclesiàstic disposava de precedència en els cerimonials i n'era president. D'elecció trienal, per insaculació, el càrrec va correspondre, el juliol de 1638, al canonge d'Urgell Pau Claris, que provenia d'una família de juristes arrelada a Barcelona (on el seu germà Francesc va ser nomenat conseller segon el mateix any). S'havia manifestat contra la castellanització de l'Església i havia pres part en l'oposició a la Unió d'Armes a la cort de 1626. Juntament amb el nou diputat militar (Francesc de Tamarit) va donar suport a les queixes dels pobles contra els allotjaments. També el 1638 va ser nomenat lloctinent el comte de Santa Coloma, Dalmau de Queralt.

Unió d'Armes. Projecte del comte-duc d'Olivares, proclamat el 1626, de constitució d'un exèrcit professional comú als regnes hispànics format per 140.000 homes. Catalunya havia de contribuir-hi amb 16.000 soldats. Va ser rebutjat per les Corts del 1626, del 1632 i del 1635. El projecte va ser abandonat amb la caiguda del valido (1643).

7 . La Guerra dels Segadors

7.4 La gota que fa vessar el vas

El gener de 1640, un exèrcit format per terços i voluntaris catalans va recuperar Salses. Les tropes reials (uns 10.000 homes) van ser repartides per les comarques nord-orientals i litorals de Catalunya. Les queixes pels excessos en els allotjaments van començar tot seguit. Els soldats pretenien ser mantinguts pels pobles. El suport de les institucions a la protesta va provocar la detenció de consellers de Barcelona (febrer) i del diputat militar (març). Però la revolta va generalitzar-se, amb avalots i enfrontaments a Santa Coloma de Farners i Riudarenes. Al maig, els pagesos van entrar a Girona, Barcelona (on van alliberar els presos), Mataró i Perpinyà (4 de juny), mentre el bisbe de Girona excomunicava els terços (13 de maig). La revolució pagesa i popular s'estenia arreu.

Avalot de Santa Coloma de Farners. Mobilització armada dels veïns contra els terços, en la qual va morir l'agutzil reial (funcionari de l'Audiència, encarregat de fer complir els allotjaments) Miquel Montrodon (30 d'abril de 1640). La vila va ser saquejada i parcialment incendiada pels terços el 14 de maig.

Batalla de Riudarenes. Combat entre els terços napolitans de Leonardo Moles i els veïns de les zones pròximes esdevingut a Riudarenes els dies 2 i 3 de maig de 1640. Els terços van saquejar i incendiar l'església i el poble. Aquest fet va ser la causa de la seva posterior excomunió pel bisbe de Girona, Gregorio Parceró, el 13 de maig.

Avalot de Barcelona. Entrada a la ciutat d'uns dos mil camperols de les comarques de Barcelona el 22 de maig del 1640. Els pagesos van alliberar els presos, entre altres el diputat militar Francesc de Tamarit i els consellers Francesc de Vergós i Llorenç Serra. Les autoritats de la ciutat no van intervenir-hi. Va ser un precedent immediat del Corpus de Sang (7 de juny).

Excomunió dels terços. El 13 de maig de 1640, el bisbe de Girona, Gregorio Parceró, va proclamar en un acte solemne a la catedral l'excomunió dels terços napolitans de Leonardo Moles, a causa del saqueig i incendi de l'església de Riudarenes, esdevingut 2 i 3 de maig. Alguns dels revoltats van autoanomenar-se "exèrcit cristià" i "exèrcit pagès", indistintament.

7 . La Guerra dels Segadors

7.5 Un corpus de sang i fetge

El 7 de juny de 1640, en un clima d'insurrecció social, va tenir lloc la revolta dels jornalers arribats a Barcelona per llogar-se els dies de sega (coneguda com el Corpus de Sang). Una baralla, en què va morir un segador, en va provocar l'esclat. Els segadors van assetjar la casa del lloctinent i van cremar cases de jutges de

l'Audiència. La notícia (després revelada incerta) de la mort del conseller terç va avalotar el poble menut de la ciutat. Unes 2.000 persones van atacar les Drassanes i van obrir foc contra les galeres. El lloctinent, comte de Santa Coloma, va ser mort mentre fugia cap a Montjuïc. La revolta es va prolongar fins a l'11 de juny i va assenyalar el punt decisiu de ruptura entre Catalunya i la monarquia hispànica. La cançó Els Segadors va relatar els fets.

Protagonistes de la revolta. Tot i que l'avalot del 7 de juny de 1640 va ser protagonitzat per personatges anònims, se'n coneixen alguns: Sebastià Estralau, que havia participat en altres fets a l'Empordà; Rafael Godai, veí del Prat que havia sortit de la presó el 22 de maig; i Joan Carbonell (el Negre de Sant Andreu), pagès i més tard capità de miquelets.

El poble menut i les autoritats de la ciutat. L'avalot va comptar amb el suport del poble menut de Barcelona. El cirurgià Joan Novis, alferes de la milícia urbana, va obrir foc contra les galeres. Els esforços de les autoritats municipals i eclesiàstiques per aturar la revolta només van assolir l'èxit quan van anar acompanyats de la presència de les companyies de la ciutat.

La mort del lloctinent. El comte de Santa Coloma va refugiar-se a les Drassanes al voltant de les dues del migdia, però va negar-se a embarcar. A quarts de quatre, les Drassanes van ser assaltades i el lloctinent va fugir cap a Montjuïc, on poc després va morir apunyalat per un grup de revoltats. El seu cos va ser trobat a mitjanit i dut a l'església de la Mercè.

Els Segadors. La cançó tradicional va ser recollida per Jacint Verdaguer el 1863–1864 i publicada per Manuel Milà i Fontanals al 'Romancerillo catalán' (1882). Amb la música d'una altra cançó popular, incorporada per Francesc Alió (1892), va esdevenir himne del catalanisme. La lletra de l'himne actual és d'Emili Guanyavent (1899).

7 . La Guerra dels Segadors

7.6 Catalunya contra Castella

Després del Corpus de Sang, el trencament amb la monarquia hispànica era inevitable. A la fi de juny de 1640 els terços van concentrar-se al Rosselló i a les terres de l'Ebre. El 23 de novembre, un exèrcit de 23.000 homes, dirigit pel marquès de Los Vélez, va començar l'ocupació de Catalunya des de Tortosa. Mentrestant, la Diputació, presidida per Pau Claris, va convocar una Junta de Braços, va prendre mesures fiscals i militars per organitzar la defensa i va establir contactes diplomàtics amb França. El 23 de gener de 1641, després de la derrota catalana a Martorell, Lluís XIII va ser proclamat comte de Barcelona. El 26, un exèrcit francocatalà va derrotar les tropes castellanes a Montjuïc. Començava una guerra, coneguda com la dels Segadors, que duraria fins al 1659.

Junta General de Braços de 1640–1641. Convocada per Pau Claris i inaugurada el 10 de setembre de 1640, va assistir-hi un gran nombre de viles que no tenien dret de presència a la Cort. Va estructurar-se en una sola assemblea, amb vot individual i una clara majoria del braç popular. Va legitimar i organitzar el trencament amb Felip IV i va aprovar els pactes amb França.

Mesures fiscals. La Junta General de Braços va constituir una Junta d'Hisenda el 13 de setembre de 1641 que, en les setmanes següents, va prendre mesures per finançar la guerra. D'una banda, es va emetre deute públic (censals). D'altra banda, va reorganitzar-se el sistema fiscal, amb la creació de nous impostos, com el batalló, que gravava també els privilegiats.

Mesures militars. La Junta General de Braços va constituir una Junta de Guerra el 13 de setembre de 1641, que va organitzar la lleva de soldats, l'estructura militar territorial i les companyies d'almogàvers. En la defensa de Barcelona es va singularitzar la Coronela, o milícia urbana.

Batalla de Montjuïc. El 26 de gener de 1641, les tropes castellanes, dirigides pel marquès de Los Vélez, van atacar la fortalesa de Montjuïc, però van ser foragitades per les tropes franceses (que eren a la ciutat des del dia 23) i catalanes. La derrota castellana, a les portes de Barcelona, capgirava el projecte d'Olivares de dur terme una ràpida conquesta.

7 . La Guerra dels Segadors

7.7 Estira-i-arrotonsa pel Principat

Després de la batalla de Montjuïc (1641), la Guerra dels Segadors va viure dues fases. La primera (1641–1652) va caracteritzar-se per la lluita oberta en tots els fronts i per la incertesa del desenllaç. Al nord, les tropes francocatalanes van ocupar Perpinyà (1642) i Roses (1645). A ponent, les tropes castellanes van entrar a Lleida el 1644, on Felip IV va jurar les constitucions. Al sud, l'exèrcit francocatalà va ocupar i saquejar Tortosa (1648). L'exèrcit castellà, però, va recuperar-la el 1650. Aquesta fase es va cloure el 1652 amb l'ocupació de Barcelona per part dels terços castellans, després d'un llarg setge. La segona (fins al Tractat dels Pirineus de 1659), amb les tropes franceses recloses als comtats, va caracteritzar-se per l'estabilitat dels fronts i les incursions continuades.

Batalla de Montjuïc. El 26 de gener de 1641, les tropes castellanes, dirigides pel marquès de Los Vélez, van atacar la fortalesa de Montjuïc, però van ser foragitades per les tropes franceses (que eren a la ciutat des del dia 23) i catalanes. La derrota castellana, a les portes de Barcelona, capgirava el projecte d'Olivares de dur terme una ràpida conquesta.

Felip IV a Lleida. Lleida va capitular davant les tropes castellanes el juliol de 1644. A l'agost, Felip IV va entrar-hi i va jurar solemnement les constitucions. Després de la caiguda en desgràcia d'Olivares (1643), el gest reial tenia un alt valor simbòlic i va contribuir a augmentar el nombre de catalans partidaris del retorn a la monarquia hispànica.

El setge de Barcelona (1652). El setge de Barcelona, capitanejat per Joan Josep d'Àustria, va començar l'octubre de 1651. La defensa de la ciutat va ser organitzada per la Coronela i encapçalada pel Consell de Cent. L'extensió de la pesta (que a Barcelona es va cobrar 16.000 víctimes) va contribuir a delmar els ànims. La ciutat va rendir-se l'octubre de 1652.

7 . La Guerra dels Segadors

7.8 Abans castellans, ara francesos

El 1640, la presència francesa a Catalunya va ser encapçalada per l'ambaixador Du Plessis-Besançon i per les tropes dirigides per Espenan. La proclamació de Lluís XIII com a comte de Barcelona (23 de gener de 1641) portava aparellat el manteniment de les constitucions de Catalunya. Durant la guerra van succeir-se diversos lloctinents francesos, però des de 1644 el visitador general Pèire de Marca va esdevenir l'home fort. A la mort de Lluís XIII (1643), el seu fill, menor d'edat, va ser proclamat comte (Lluís XIV). Més decisiva va ser la mort de Richelieu (1642) i l'arribada al poder de Mazzarino. Des de 1648, França va deixar de pagar els soldats, que vivien de l'ocupació del país. Els descontents amb l'ocupació francesa (mal afectes) van anar en augment al llarg de la guerra.

Mal afectes. El 1640, una part de la noblesa catalana va prendre partit a favor de Felip IV. Des de 1641–1643 la dissidència va ser més àmplia, a causa de l'autoritarisme dels lloctinents francesos i dels excessos de les tropes. El 1646 va ser detingut el president de la Generalitat, Gispert Amat, acusat de conspirar contra França.

7 . La Guerra dels Segadors

7.9 Un país mutilat

El 7 de novembre de 1659 es va signar el Tractat dels Pirineus per Luis de Haro, en representació de Felip IV, i el cardenal Mazzarino, en nom de Lluís XIV. El tractat suposava la pau entre els dos estats, en guerra des de 1635, amb la cessió a França d'algunes places a Flandes i a l'Hainault, l'Artois i, sobretot, el Rosselló (amb el Conflent, el Vallespir i el Capcir) i mitja Cerdanya. Les autoritats catalanes no van ser consultades, i tot just en va ser informada la Cort general de 1702. Per a Catalunya va significar la mutilació del país. Per a la monarquia hispànica, la confirmació de la pèrdua d'hegemonia europea davant França. La conferència de Ceret i el tractat de Llívia (1660) van delimitar la nova frontera, que va ser fortificada per Vauban a la fi del XVII.

Conferència de Ceret. Reunió celebrada a Ceret el 1660 entre comissaris de la monarquia hispànica i de França amb l'objectiu de precisar la nova frontera definida pel Tractat dels Pirineus (1659). Va tenir un caire fonamentalment tècnic.

Tractat de Llívia. Tractat signat el 12 de novembre de 1660 entre Miquel de Salvà, representant de Felip IV, i el bisbe d'Aurenja, en representació de Lluís XIV, pel qual es van concretar els 33 pobles de l'alta Cerdanya que havien de ser cedits a França pel Tractat dels Pirineus. Llívia restà sota sobirania espanyola per la seva condició de vila.

Fortificacions de Vauban. La nova línia de frontera va ser fortificada sota les directrius de l'enginyer Sébastien Le Prestre, mariscal de Vauban, que va reformar les muralles de Vilafranca de Conflent (1669–1693) i els castells de Bellaguarda i Perpinyà i va projectar la caserna de Montlluís (1679), a la Cerdanya, amb una capacitat per a 4.000 soldats.

9 . La Guerra de Successió

9.10 Una derrota heroica

Després d'un setge de 13 mesos, l'11 de setembre de 1714 uns 20.000 soldats borbònics van entrar a la ciutat de Barcelona al voltant de les 5 de la matinada, aprofitant set bretxes de la muralla obertes per l'artilleria. Al llarg del dia, el duc de Berwick va fer entrar en combat les tropes de reserva. La defensa de la ciutat corria a càrrec de 5.500 homes, la majoria membres de la Coronela, sota les ordres d'Antoni Villarroel i Rafael Casanova. Aquest va caure ferit, empunyant la bandera de Santa Eulàlia, al Portal Nou. La resistència va continuar carrer per carrer i va cobrar-se prop de 4.000 víctimes. A primera hora de la tarda la ciutat va capitular. Els fets van ser recuperats per la literatura de la Renaixença. El 1901 va començar a celebrar-se de la diada de l'Onze de Setembre.

Setge de Barcelona. Iniciat el juliol de 1713 pel duc de Popoli, va ser dirigit des de juliol de 1714 pel duc de Berwick. Les forces assetjants eren d'uns 40.000 homes. La defensa de la ciutat (5.500 homes) va ser organitzada per la Coronela. En els 13 mesos de setge van caure damunt la ciutat unes 30.000 bombes. El nombre de baixes va ser de 7.000.

Bandera de Santa Eulàlia. Des de l'edat mitjana, estendard enarborat per la milícia de Barcelona per encapçalar les mobilitzacions armades defensives o ofensives de la ciutat. Des de mitjan segle XVI presidia les mobilitzacions de la Coronela. Va ser utilitzada, entre altres ocasions, a la batalla de Montjuïc (26 de gener de 1641) i l'11 de setembre de 1714.

Diada de l'Onze de Setembre. Commemoració dels esdeveniments de 1714, iniciada pel catalanisme polític a partir de 1901. La celebració va ser reprimida en nombroses ocasions, sobretot durant la dictadura de Primo de Rivera (1923–1930), i va ser prohibida per la dictadura franquista (1939–1975).